

SANNA LILLBROÄNDA-ANNALA

Fy, en fästing!

Äckel i kroppsliga och affektiva möten mellan fästing, sällskapsdjur och människa

Vår katt Wilma hade hostat sporadiskt i några dagar och jag hade följt med hennes allmäntillstånd. När hon låg på klätterställningen i vardagsrummet och började hosta, beslöt jag att granska henne närmare. Kanske satt ett grästrå fast i hennes hals? När jag tog tag i hennes huvud och käke för att öppna munnen, kände jag att hon hade en knöl på underkäken. ”Usch, en fästing” var min första tanke. ”Kanske hon hostar på grund av den.” Det var en fästing som satt fast på vänstra sidan av hennes underkäke. På den tiden hade jag ännu ingen fästingpincett, så jag ringde till vår granne som jag visste att hade en sådan. Deras hund brukade ha många fästingar och han var van att avlägsna dem. Fästingen som Wilma hade var så pass stor att den hade suttit fast i flera dagar. Att få bort fästingen från katten var ingen lätt uppgift eftersom den satt hårt fast. Därför fick vi hålla på ett tag och det gjorde säkert ont att riva lös den eftersom Wilma konstant försökte slingra sig undan. Grannen påminde mig om att det är viktigt att vi får bort fästingen i sin helhet. Så snart vi hade avlägsnat den, i sin helhet med huvud och kropp, spolade jag ner fästingen i wc-stolen. Wilma slutade hosta men det som fanns kvar var ett relativt stort rött hål i huden som jag putsade med desinficeringsmedel.

Jag inleder denna artikel med ett personligt minne av ett av mina få konkreta möten med fästingar. Detta minne dök genast upp när äckel utannonserades som tema för Budkavlen 2022. Incidenten inträffade för många år sedan men jag har en stark minnesbild av hur kroppsligt och affektivt laddad den var. Fästingen framkallade känslor av äckel, frustration och även rädsla som fick mig att agera. Eftersom katten är viktig och kär ville jag avlägsna fästingen så snabbt som möjligt. Senare, när jag inom forskningsprojektet *Människor och fästingar under antropocen* har arbetat med frågor som berör förhållandet mellan människor och fästingar, har min bild av fästingar blivit mer nyanserad. Numera är min första reaktion inte äckel utan närmast förvåning, även om jag vistas i fästingtäta områden.

Fästingsäsongen i Finland inleds på våren när temperaturen överstiger 5 plusgrader och pågår till sena hösten. Redan en tid innan säsongen kommer i gång är fästingar ett återkommande diskussionsämne i tidningsreportage och nätdiskussioner, där de för det mesta beskrivs som motbjudande. Fästingar väcker allmän oro och rädsla, ofta på grund av den hälsorisk de utgör för både människor och sällskapsdjur. I Finland, så väl som i många andra europeiska länder, kan fästingararterna *Ixodes ricinus* och *Ixodes persulcatus* smitta människor och djur med fästingburen hjärninflammation och borrelios (Guglielmone et al. 2013; Estrada-Peña et al. (eds.) 2017).

I denna artikel analyserar jag med hjälp av frågelistsvar och medie-material hur äcklighet förknippad med fästingar konstrueras, förhandlas och hanteras. Vad är det med fästingarna som upplevs som äckligt? Vad ger äcklet upphov till och vad händer med äcklet? Jag diskuterar förhållandet mellan fästingar, sällskapsdjur och människor genom att fokusera på hur kroppsliga och affektiva möten med fästingar ger upphov till olika materiella och sociokulturella praktiker.

Artikeln tar sin utgångspunkt i att människor och andra djur är i ständig samverkan (Haraway 2008:16ff; Ingold 2013:8ff;18) och att människors relationer till andra djur formas av mångsidighet

och komplexitet (Charles & Aull Davies 2011:72–73). Artikeln ska därför ses som ett bidrag till det växande forskningsfältet kulturella djurstudier, som kontextualiserar och problematiserar människans relationer till andra djur och arter, och deras relation till oss. Djuren har alltid intagit en plats inom traditionsvetenskaperna men det är först under senare år som djuren i sig och relationen mellan människa och djur har blivit föremål för intresse i etnologiska, folkloristiska samt kulturanalytiska och kulturhistoriska studier (Hagelstam & Lillbroända-Annala 2020:7; Ekström & Kaijser 2018). I en internationell forskningskontext går kulturella djurstudier under namnet Human–Animal Studies (se t.ex. Marvin & McHugh 2014).

Kulturella djurstudier aktualiserar frågor om hur djur klassificeras och värderas, dvs. hur vi förhåller oss till djur, hur vi pratar om djur och vilka praktiker som uppstår i möten med djur. Studierna diskuterar också spänningar och konfliktfyllda känslor som uppstår i relationen till djur (Ekström & Kaijser 2018; Räsänen et al. 2020).

Kulturella djurstudier har hittills framför allt fokuserat på sällskaps- eller hushållsdjur men ett nytt fokus inom fältet är studier som även rör vilda arter (Malamud 2013; Lähdemäki 2020; Lundquist 2018). Denna artikel kombinerar både det domesticerade och det vilda genom att analysera den mellanartsliga relationen människa–fästing–sällskapsdjur. Domesticeringen av bland annat hundar och katter har inneburit att deras liv har flätats samman med människornas i en kulturellt präglad process i vilken relationerna till och föreställningarna om dem kontinuerligt reproduceras (Berglund 2006:14-15).

Berättelser om äckel som material

I artikeln använder jag frågelistsvar samt diskussionsinlägg och kommentarer från diskussionsforumet *vauva.fi* som material. Frågelistmaterialet är insamlat av Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS) och Finska litteratursällskapet (SKS) 2019. SLS-materialet består av 43 svar och SKS-materialet av 121 svar. Svar skickades in från hela Finland men främst från kusttrakterna och skärgården

där fästingar förekommer i rikliga mängder. I frågelistorna ställdes frågor om fästingar förr och nu, hurdana erfarenheter människorna har av dem och vad som händer i möten med fästingar. Frågor ställdes även om fästingrelaterade sjukdomar, om hur svararna ser på förhållandet mellan fästingar, andra djur och klimatförändring samt hur fästingar figurerar i medier av olika slag.

Materialet från diskussionsforumet *vauva.fi* består av sammanlagt 84 diskussionsinlägg med kommentarer som publicerats i kategorin "Aihe vapaa" (sv. Ämnet är fritt)¹. Diskussionsforumet är ett av Finlands största och upprätthålls av Sanoma Media Finland Oy. Jag har valt ut citat ur både frågelistsvaren och från diskussionsforumet för att demonstrera och diskutera hur äcklet konstrueras och förankras i fästingar och vad äcklet ger upphov till.

Jag analyserar källmaterialet kulturanalytiskt vilket möjliggör en detaljerad analys av sociomateriella och kulturella praktiker situationerade i människors vardag. Denna vardag finns rikligt tillgänglig i tidningsartiklarnas kommentarsfält och i frågelistvar. Genom användningen av kvalitativt material är det möjligt att få fram erfarenhetsbaserad information om människornas rutiner och engagemang i olika rumsliga, sociala och tidsliga miljöer. Att lyfta fram erfarenhetsbaserade, vardagliga praktiker är viktigt eftersom de ökar polyfonin i fästingdebatten och hjälper oss att förstå små, marginella, undangömda men dock betydande saker som har att göra med relationen människa–djur.

Garry Marvin och Susan McHugh anser att relationerna mellan djur och människor förhandlas fram och involverar komplexa idéer om vad det innebär att vara djur och att vara människa (Marvin & McHugh 2014:2). Ett fokus på djur och på deras relationer till människor på ett vardagsnära plan ökar kunskapen om var gränsdragningarna för dessa kategorier dras både socialt och kulturellt. Frågorna som uppstår i relation till fästingar aktualiserar därmed både större och mindre existentiella och samhällliga frågor. I spänningsfältet mellan djur och människa eller natur och kultur kan vi få syn på centrala aspekter i vårt sätt att leva, tänka, agera och

ta ansvar (jfr Hörnfeldt 2018:223; Ingridsdotter & Silow Kallenberg 2020:35).

Äckel, kropp och affekt

There is a range of nonhuman animals who are despised or feared or mocked because we have constructed them as the disgusting “other” in our anthropocentric fantasies of existence. We like to imagine that we are in control of our homes, gardens, forests, parks, landscapes, and urban spaces, and we are determined to serve as gatekeepers, or wardens, adjudicating which species are allowed and which are banned, which are prized and which are denigrated. These decisions are often based on our prejudices, our taste, and our habits (Malamud 2013:ix).

Så här inleder litteraturvetaren Randy Malamud förordet till antologin *Trash Animals* (2013) där forskare problematiserar varför en del vilda djurarter anses som smutsiga, invasiva eller värdelösa, och hur förhållandet mellan dessa arter och människan påverkas av en kategorisering i så kallade ”skräpdjur”. Fästingen placeras långt från karismatiska djur och flaggskeppsarter såsom Världsnaturfondens jättepanda (Lundquist 2018:13; Moore & Kosut 2013:83). Fästingen uppfattas som ett skräpdjur helt i avsaknad av karisma (jmf. Lorimer 2007 och 2015).

Vi skapar på olika sätt avstånd till djur som upplevs som skrämmande, farliga eller exotiska. Gränzonen där vi möter andra arter kallar Donna Haraway (2008) för en *kontaktzon* eller *kontaktyta* (som jag väljer att kalla den). Haraway använder termen för att begreppsliggöra relationen mellan mänskliga och icke-mänskliga djur som en ömsesidig konstitueringsprocess. Den möjliggörs i en rumsligt och temporalt avgränsad sfär som dels intensifierar, dels komplicerar interaktionen mellan olika parter som befinner sig i ett ojämnt förhållande till varandra (Haraway 2008:216–217).

På dessa kontaktytor skapas och upprätthålls gränser mellan det mänskliga och det djuriska, det tama och vilda, det gulliga och äck-

liga (Hagelstam & Lillbroända-Annala 2020; Lähdemäki 2020; Joy 2014; Göransson 2017; Fenske & Tschofen 2020; Takula 2020). I många fästingminnen definieras fästingen som äcklig genom att kroppen *attackeras* och *invaderas* av fästingen. När fästingen biter sig fast i våra eller sällskapsdjurens kroppar överskrids gränsen till det mest intima, och händer detta hemma överskrids gränsen även för det mest privata rummet.

Praktikerna som möten med fästingar frambringar är intimt förankrade i affekt, vilket har beskrivits som en slags ”protokänsla”, som föregår våra emotioner och där emotionen är vår tolkning av affekten. Affekt kan då förstås som en kroppslig, fysisk reaktion som beskrivs genom emotioner. (Frykman & Povrzanović Frykman 2016:14, Thrift 2008:221, Wetherell 2012:2–3) Filosofen Brian Massumi som även har haft ett stort inflytande på teorier kring affekt, definierar affekt som ”intensitet”. Han beskriver denna intensitet som en reaktion som sker i kroppen i samband med att kroppen utsätts för yttre stimuli. Massumi menar därför att affekt är en omedveten kroppslig intensitet som bara kan upplevas men inte namnges (Massumi 1995:88–95). I relation till fästingar framkallar denna intensitet ett agerande där äckelkänslan bearbetas och bemästras genom olika rituella handlingar.

Kultur- och samhällsteoretikern Sara Ahmed skriver i *The Cultural Politics of Emotion* att emotioner skapas i kontakt med någon eller något och de har effekter. Därmed behöver vi förstå emotioner genom att fokusera på *vad de gör* snarare än vad de är. Ahmed menar vidare att emotioner bör förstås som både rörliga och klibbiga. För en del kan en emotion vara flyktig och tillfällig, för någon annan kan den innebära en fixering – den klibbar fast (Ahmed 2004:7–13). Kanske kan vi hävda att äcklighet är en känsla som klibbat fast vid fästingen, åtminstone är detta vad många berättelser om verkliga eller tänkta möten med fästingar ger intryck av. Detta kan förstås utgående från Ahmeds tolkning så att emotioner fungerar som ett sätt att skapa samförstånd kring hur något är genom att vi människor delar erfarenheter och upplevelser som liknar varandra och påverkas av varandra (Schmitz & Ahmed 2014:101).

Kroppen som utsätts och kroppen som utsätter

I frågeslistsvar och i nätdiskussioner är kroppen starkt framträdande både i form av kroppen som utsätts och kroppen som utsätter. Kroppen intar en nyckelposition i berättelser om hur äckligheten kring fästingen konstrueras och hanteras. På mänskrokroppen eller på hundens kropp är fästingen malplacerad, en ”body out of place” (Power 2007:217). Fästingen på kroppen överskrider en intim gräns och skapar oordning i tillvaron. Denna oordning frambringar förutom känslor av äckel även känslor av rädsla. Kroppen blir därmed *kontaktytan* för människan, sällskapsdjuren och fästingarna (Haraway 2008:216).

Det är inte enbart i kontakten med mänskrokroppen eller med sällskapsdjurets kropp som fästingen blir äcklig utan det är också fästingens kropp som ger upphov till äckel. Utseendet hos olika insekter och småkryp, utseendet i form av kroppslig obekantskap (eng. bodily unfamiliarity and foreignness), påverkar vår inställning till dem (Kellert 1993, Arrindell 2000).

Jag är rädd för fästingar på grund av deras utseende. Sjukdomarna de förorsakar är jag inte så rädd för, men så fruktansvärt det skulle vara att behöva avlägsna kräket som ser så hemskt ut från en själv eller från hunden. Hrrr (vauva.fi, 30.4.2019).

Fästingens kropp och hur den ser ut framkallar rädsla och avsky och tanken om beröring är fränstötande. Detta leder till praktiker som avser att skapa distans eller skydda. Bo Nilsson (2022) skriver i sin artikel om allmänna toaletter och med hänvisning till Susan Miller (2004) att det äckliga förknippas med risker, faror och hot och att distansering och ritualisering är sätt att skydda huden – kroppens första försvarslinje – från dessa hot och risker. Behovet av distansering är därmed uppenbart i citatet där fästingarna anses utsätta sagespersonerna för trakasseri. I källmaterialet finns rika exempel på liknande praktiker, men framför allt kombineras äcklighet med andra känslor, såsom att vara trakasserad.

Jag har bott i Kontiolax kommun sedan 1990. Aldrig tidigare har fästingar stört vårt liv – för att inte tala om mina barn, mig själv, min man eller våra husdjur. För fem år sedan ca 2014 började fästingtrakasserierna och de pågick från våren fram till midsommaren. Under det värsta året hade jag två fästingar samtidigt vid hårfästet och fästingar i nacken, på ryggen och på sidorna. Midsommaraftonen 2017 kände jag smärta på bröstet, kikade på det och såg en äcklig blodsugare där... Vår lilla hund har haft flera fästingar i år 2019. Det känns som att de letar efter den mest utsatta platsen på kroppen för att sätta sig fast: det fanns stora fästingar kring hundens öga och underläpp, och också på hundens panna och hals (SKS 065).

Här påminns vi återigen om hur så kallade skräpdjur eller djur definierade som skadedjur framkallar känslor av osäkerhet, rädsla, avsky och motvilja (jmf Kellert 1993:849). Till detta ska, för fästingens del, läggas att hälsoaspekter, såsom till exempel faran med fästingburna sjukdomar, förs fram på olika sätt i materialet.

Jag är livrädd för fästingar! De är så äckliga och dessutom bär de på sjukdomar. Jag har en gång haft en stor fästing på min mage och jag trodde att jag skulle bli galen eftersom den inte ville släppa taget hur jag än försökte vifta bort den. Jag hade förmodligen något slags fästingfobi efter det där och det var därför jag kontrollerade alla små spår på huden [som kunde bero på fästingar] (vauva.fi, 28.5.2018).

Förutom de konkreta erfarenheterna med fästingar som många personer har erbjuder materialet också en intressant dimension förknippad med det kroppsliga – den föreställda kontakten med fästingen – där känslan av äckel och rädsla framträder även om ett konkret möte aldrig har ägt rum. Förutom att vi påverkas av det vi ser påverkas vi även av det vi hör.

Jag minns att jag var aningen rädd för fästingar när jag var yngre och tyckte att högt gräs var äckligt. Jag vet inte om de här känslorna framkallades av det min mamma sa, för jag minns att hon tyckte att fästingar var väldigt äckliga, eller om det var nyheterna

som påverkade. Det kan också vara så att jag, efter att ha sett förstörade bilder av fästingar i insekts- och djurböcker, blev förskräckt av tanken på att ha en så äcklig varelse på min hud (SKS 029).

Den föreställda kontakten med fästingen som genom olika intryck blir levande i föreställningen om vad en fästing är, hur den ser och vad den gör, kan ha långvariga och betydande följder såsom i citatet ovan. Fästingen som ett monster träder fram i avbildningar där proportionerna hos ett litet kryp mångdubblas.

Äcklets rumsliga dimension

Äcklet som fästingen framkallar får i många svar och inlägg även en rumslig koppling. Rummet, i de flesta fall hemmet eller naturen, blir en förlängning av kroppen där kroppen medvetet eller omedvetet utsätts för fästingen. Hemmet förstås både som ett fysiskt och materiellt rum men även som ett betydelsebärande rum (Kjær 2009; Marander-Eklund 2014:19). På kroppen är fästingen malplacerad materia (Douglas 2001), vilket framgår med tydlighet i citatet nedan som beskriver oväntade och överraskande möten med fästingen.

Vi bor i Tölö, och min kompis barn fick en fästing på huvudet på en innergård i Tölö sommaren 2011. Då kändes det ännu som en 'freak accident', sådant händer inte! Sommaren 2017 var vi på föräldrarnas sommarstuga och på kvällen när jag skulle gå och lägga mig kände jag att jag hade något skräp mellan bröstet under bh:n. När jag tittade närmare visade det sig vara en fästing. Jag fick panik och det kändes äckligt och jag fick ångest. Mina föräldrar (strax under 70 vid den tiden) fick inte alls panik. Min mamma hade visserligen haft en fästing i nacken en natt som hon inte kunde bli av med själv; mamma sov över natten och på morgonen åkte de [föräldrarna] till hälsocentralen där fästingen togs bort. ÄCKLIGT! Jag fick äntligen bort fästingen med en tång och tvättade bettstället noggrant. Mitt barn, då 7 år gammalt, sov redan men jag inspekterade honom noggrant i ljuset av en fick-

lampa. Jag googlade hela natten på fästinggrejer, kände ångest och var väldigt besviken på mig själv – hur kunde jag göra bort mig så ordentligt? Jag kände att jag hade misslyckats när jag inte hade lagt märke till fästingen tidigare (SKS N014).

Erfarenheten av fästingen på fel ställe förankras i citatet till stadsmiljö, till stugan och till intima ställen på kroppen. I citatet syns även det affektiva, hur fästingen på stugan framkallar både starka reaktioner hos sagespersonen och ambivalenta reaktioner hos personens föräldrar. Förutom att hemmet och stugan framstår som rum där fästingar inte hör hemma blir hälsocentralen ett viktigt rum för hanteringen av fästingen. Det är där fästingen kan avlägsnas. Ett annat rum som framträder i citatet är nätet som ett betydelsefullt rum för att leta fram information.

Ett hem kan ses som en blandning av mänskliga och icke-mänskliga aktörer och möten som inkluderar både människor, andra djurarter och hemmets materialitet (Power 2007; Ingström 2014). Det för med sig att hemmet är dynamiskt, föränderligt och kan bli kontroversiellt. Emma R. Power talar om gränser och om att överskrida gränser i sin artikel om skadedjur i australiensiska hem. Djuren som vi människor kategoriserar som skadliga stör människors upplevelser av hemmet.

Jag har nu kollat igenom nätet utan att hitta ett svar. Jag märkte en fästing på hunden på kvällen. Den hade hunnit äta sig stor. Min avsikt var att avlägsna fästingen när barnen hade gått och lagt sig. Fästingen hade lösgjort sig innan jag hann [göra något]. Nu rör sig den feta fästingen, som var stor som en ärt, någonstans i lägenheten. Kan någon berätta i vilka förhållanden en fästing gärna lägger ägg. Här snurrar jag på nu med barnen och är hysterisk för snart lägger det äckliga kräket ägg i något trevligt mörkt hörn. Hjälp (vauva.fi, 22.5.2016).

Fästingen och dess kropp som livnärt sig i hemmet och genomgått en transformation från liten till stor utmanar och destabiliserar uppfattningen om vad ett hem är och de praktiker som förknippas

med hem. Hemmet som en trygg plats rubbas därmed av osäkerhets känslan och förlusten av kontroll som fästingen för med sig.

Fästingageranden och agens

Fästingen beskrivs i materialet som snabb, listig och manipulativ. Tappar man kontrollen över fästingen, den egna kroppen eller i ett rumsligt sammanhang förstärks känslan av rädsla och aversion – precis som med skadedjuren i hemmen. Genom att man försöker återskapa ordning vill man samtidigt åtgärda fästingen som befinner sig på fel ställe i ett hem eller på kroppen. Genom att fästingar ständigt överskrider gränsen till det intima och privata utmanar fästingen kroppens integritet och hemmets autonomi (jmf Kaika 2004).

Själv är jag rädd för fästingar. Eller rädsla är fel ord, jag avskyr dem och tycker de är äckliga. Jag höll på att bli galen när jag hade en fruktansvärt stor fästing nära underlivet och jag kunde inte få bort den hur jag än försökte. Även min 2-åriga dotter hade en liten fästing fast i nacken och mannen tog bort den eftersom jag inte kunde röra vid den själv. På den tiden var jag också rädd för sjukdomarna som fästingar bar på men fästingen satt fast [på dottern] en så kort tid så hon fick väl ingenting. Flickan är redan 9 år gammal. Jag vill fortfarande inte ha en fästing på varken mig själv eller mina närmaste och ja, jag undviker gräs och gör fästingkontroller (vauva.fi, 30.4.2019).

Fästingkontrollerna som sagespersonen i föregående citat är inne på berättar om att möten med fästingar inte enbart påverkar kroppsligt och affektivt utan även engagerar oss och sätter oss i rörelse på olika sätt. Fästingkontroller blir återkommande ritualer för många med vars hjälp vi kan hitta fästingar för att sedan avlägsna dem.

Finns det något äckligare i krypvärlden än fästingar? Jag har ännu inte kommit på något. Jag har inte ens kommit på en bra anledning till varför de skulle vara nödvändiga för den här planeten! Åh, den där sorglösa tiden i barndomen, ingen pratade om fäs-

tingar, man förargades bara över bromsar. Min första hund kom till mitt barndomshem på 80-talet och ingen pratade om fästingar. Vi visste lyckligtvis inte att djävulen redan skrattade bakom ryggen på oss. En annan hund kom på 90-talet och då pratades det redan lite [om fästingar] och i slutet av 90-talet stötte jag på en fästing för första gången. Vi hade gått på Fölisön med vår dåvarande tax och där ville hunden simma. Hemma låg hunden på soffan och jag krafsade på den. VAD HAR DEN DÄR PÅ LÅRBENET?!? Jag höll på att spy, en fläskig fästing hade sugit sig in i hundens innerlår! Jag kunde verkligen inte röra vid den, hämtade dammsugaren, vred den på max och riktade skافتet mot hunden. Fästingen lossnade inte. Jag ringde till min man som var på jobb. Som tur var han nära och kunde komma. Han avlägsnade fästingen snabbt och återvände till jobbet. Jag blev kvar och mådde illa och visste att det inte skulle finnas någon återvändo till det som varit förr utan min oskyldiga värld var hädanefter påverkad av rädslan för fästingen (SKS 038).

Mötet mellan människa och fästing framkallar ett agerande där både människan och fästingen tilldelas agens. ”Djävulen skrattade bakom ryggen på oss” för tankarna till något förutsägbart men oväntat för människan. Fästingen som sitter fast på hunden sätter äcklet i rörelse genom att personen tar tag i en dammsugare för att suga lös fästingen och genom att engagera mannen som hjälp.

Citatet visar även på en förändring från en sorglös barndom utan fästingar till en vuxentillvaro där fästingen framkallar ångest och rädsla. I detta minne är även hunden en central aktör genom vilken sagespersonen kommer i konkret kontakt med fästingen. För mannen ter sig mötet med fästingen som ett flyktigt och odramatiskt möte, som en uppgift som han gör vid sidan om annat arbete, medan mötet med fästingen för sagespersonen blir en mycket mer dramatisk händelse med fysiska symptom av illamående och trauma för livet.

Möten med fästingarna genererar därmed olika handlings- och bemästrandestrategier som genom erfarenhet och förvärvat kunskap tas i bruk och upprätthålls. Följande citat visar att sagespersonen

har kunnat återskapa ordning och kontroll genom att agera snabbt och proaktivt i en tillvaro där fästingar förekommer och aktivt undviks.

En gång när min hund låg bredvid mina fötter kände jag efter en stund att någon gick på min vad, en fästing! Troligen kom den från hunden. Jag får inte panik mera, jag dödar dem omedelbart, men åh, vad glad jag blir när den första kylan kommer! Den innebär en sorglös promenad i skogen, inte ett hysteriskt granskande av varje svart prick. Och att man inte konstant behöver inspektera huden, känna på den och duscha sig. Vintern, den ädlaste av årstiderna! Ja, det där lilla kräket hindrar mig från att gå obekymrat i skogen på sommaren, hindrar mig från att låta hunden springa fritt på ängar och längs med bäckar, hindrar mig från att sitta på gräsmattan, får mig att fråga om fästingar av hundägare som jag möter och får mig att läsa fästingartiklar i tidningarna. Jag är hysterisk, men tack Gud för ett par månader och så börjar en underbar höst och sedan är det redan vinter. Min motvilja är stor, även om jag har få möten [med fästingar] och inte ens har tagit vaccinet. Kan ingen professor komma på ett sätt att göra sig av med dem, för alltid! (SKS 038).

Äcklet som dödas

De gångerna som jag har berättat för någon om fästingen som avlägsnades från katten Wilma har jag fått frågan ”Visst dödade du fästingen innan du slängde bort den?”. Frågan ter sig som viktig för många och förekommer även i materialet. Även om fästingen framkallade omedelbara känslor av äckel och rädsla hos mig tänkte jag aldrig på att jag borde ha tagit livet av fästingen. Att klämma ihop en stor, blodfylld fästing mellan fingrarna eller att döda den på något annat vis känns äckligt i sig men även onödigt. Varför döda?

Enligt Sara Ahmed (2004:63–64) framställs ”den andra” ofta som ett hot där rädslan för detta hot återupprättar avstånd. Det vi inte känner och det vi är rädda för kan till och med rättfärdiga våld. Rädslans politik och frågan om den andra utgör komponenter i den

kulturella logiken. Fästingen anses inte vara ett karismastiskt djur (jfr Sherfey 2020; Lundquist 2018), vilket till synes ger oss rätten att döda. När ett djur eller en art beskrivs som människoötande (Linell & Alleau 2015:357; Strandén-Backa 2020:69) får djuret en särstatus, som i fallet med fästingarna även leder till morbida särbehandling.

Förhållningssättet till olika djurarter anammats redan i barndomen då barnen socialiseras in i att uppskatta och älska vissa arter och att förakta och ogilla andra. Ingen påstår sig tycka om fästingar och det förväntas vi oss inte heller. I stället fungerar det äckliga med fästingen som en motor för att behandla den på ett brutalt och oempatiskt sätt.

Som en nyans kan jag berätta hur vi gick tillväga med fästingar när jag var barn. Vi hade en traditionell vedspis i mitt hem där det, förståeligt nog, eldades varje dag eftersom all mat tillreddes på spisen. När vi hade hittat en riktigt svullen fästing från till exempel vår katt och vi fick lös den, så släppte vi ner fästingen på den heta spisplattan. Det var där den sprack sönder så skönt och så klart brann till aska till slut. Föräldrarna gillade visserligen inte riktigt den här leken, för det blev en otrevlig fläck på plattan för en tid framåt. Sådana lekar hade man som barn med fästingar. Man kunde väl säga att vi levde med fästingarna enligt lite samma principer som med vår dåvarande granne i öst: enligt god överenskommelse (SKS 049b).

Att studera människors förhållanden till andra djur och hur vi påverkas av deras karisma åskådliggör därför vårt etiska landskap samt de sociala ordningar och kulturella förväntningar som finns (Löfgren 1985; Sherfey 2020:145). Fästingen går ofta döden till mötes i mötet med människan. Genom en rituell handling återtas kontroll över det otäcka – precis som i fallet med de offentliga toaletterna. Kontroll återvinns genom att decimera hotet och en liknande tendens är synlig även i sätten att handskas med fästingar. Fästingen som jagar och attackerar oss i hopp om att kunna livnära sig på vårt blod förs fram i svar och kommentarer som något som man har rätt att döda, även på de mest brutala sätt.

Den mest speciella plats där jag har träffat en fästing är på köksgolvet i vår bostad i ett höghus i södra Helsingfors. En fastighetsskötare kom in via gården för att reparera de små bristerna i våra fönsterbågar. På golvet lämnade han efter sig en enormt stor fästing. Vi hämtade snabbt tändstickor och brände upp det lilla djuret och de miljontals bebisarna i dess stora kropp. Så här borde man göra enligt instruktionerna (SKS 097b).

Det framkommer inte varifrån dessa instruktioner är hämtade. En snabbsökning på nätet visar att åtminstone en privat läkarstation faktiskt rekommenderar att fästingen bränns upp (Mehiläinen 2022). Däremot är vår högsta statliga hälsomyndighet, Institutet för hälsa och välfärd (THL 2022), mera diskret i sin rekommendation och nämner att fästingen kan spolans ner i wc-stolen. För några år sedan kunde man även till forskare vid Åbo universitet skicka levande eller döda fästingar som frystes ner i forskningssyfte (Puuti-aistutkimus).

Sätten att handskas med fästingen och döden de går till mötes kan ses i ljuset av begreppet *killable*, dvs. dödbar som Donna Haraway skriver om i *When Species Meet* (2008). Att en annan art uppfattas som dödbar legitimerar, rationaliserar och professionaliserar dödandet. Förhållningssättet objektifierar och avindividualiserar den andra och distanserar även dödandet från våldet som förosakar döden (Haraway 2008:82-85; McGregor 2020).

Jag var kanske 10–12 år gammal (i slutet av 1980-talet, kanske i början av 90-talet) när en fästing bet mig på sommarstugan i Ingå på magen strax under naveln. Då var fästingpincetter och liknande inte alls lika kända och vaccinationerna var inte heller vardag – kanske man inte heller var rädd för fästingburna sjukdomar på den tiden. Allt prövades i alla fall: att ”skruva” bort fästingen, att dränka den i smör och att bara dra i den – av vilket min hud på magen bara tøjde medan fästingen satt fast. Slutligen föreslogs det att en vitlöksklyfta skulle krossas och appliceras med gasbinda och plåster ovanpå fästingen. Med det här arrangemanget sov jag över natten med resultatet att vitlökssyrorna frätte (om än smärtfritt) min hud under natten. Kanske fästingen dog eller så lossna-

de den bara, jag minns inte - men vitlökspåstret som ett sätt [att avlägsna fästingen med] stannade kvar i mitt minne! (SKS 102).

Materialitet och handlingssätt framstår som viktiga för att både avlägsna fästingar och för att bli av med dem efter avlägsnandet. Skruvandet, dränkandet och frätandet testas som metoder för att eliminera fästingen. Praktikerna och det materiella sammanvävs i kroppsliga och affektiva ritualer som skapar distans till det äckliga, det farliga och det hotfulla. Förutom att nästa citat handlar om att döda en fästing och dess avkommor, berättar det också om ett hatiskt och sadistiskt förhållningssätt till fästingen.

Jag hatade fästingarna så mycket att jag delade fästingen i två bitar med en pincett och kastade sedan resterna i eldstaden. De [fästingen och dess ungar] blev nog inte kvar för att springa i stugan eller på gården (SKS 078b).

Det makabra dödandet av fästingar blir underhållning och performans såsom hummern i grytan i Simon Ekströms bok *Humrarna och evigheten: Kulturhistoriska essäer om konsumtion, begär och död* (2017). Brutala och morbida handlingar uttrycker hämnd och makt men berättar också om distanseringspraktiker där man framför allt distanserar sig mentalt och empatiskt från fästingen.

Avslutning

I denna artikel har jag analyserat varför fästingar framkallar äckel och hur äcklet får oss att reagera och agera på olika sätt. Fästingen väcker avsky när den livnär sig på oss och våra bästa vänner och överskrider gränsen till det privata. Äcklet som en stark känsla kopplas intimt ihop med kropp och affekt då den blodsugande och uppsvällda fästing kroppen upplevs som äcklig samtidigt som hundägaren förhåller sig affektivt och empatiskt till hunden som fästingen sugit blod ur. I enlighet med Sara Ahmed har känsloraktionerna analyserats genom att fokusera på *vad de gör* snarare än vad de är. Det är i mötet med fästingen som de affektiva responserna blir rörliga och klibbar fast – precis som fästingen som rör sig

på våra kroppar eller i våra hem och biter sig fast på oss och våra sällskapsdjur. För en del människor är dessa möten med fästingar flyktiga och vardagliga, medan de för andra är omtumlande och traumatiserande.

De starka känsloreaktionerna som fästingar framkallar utmanar oss både fysiskt och mentalt och skapar obalans och kontrollförlust i vår vardag. I strävan efter att återskapa ordning och kontroll aktiveras olika sociokulturella, rumsliga och materiella praktiker. Dessa praktiker involverar även ordningsframkallande beteende och distanseringspraktiker för att hålla kroppen och rummet så fästingsfritt som möjligt. Praktiker blir ritualiserade, återkommande rutiner under fästingsäsongen som ökar trygghetskänslan i mötet med den lilla fästingen och den stora vämjelsen. Förhållningssättet till fästingen är antropocentriskt där människokroppen bör skyddas och hjälpas medan fästingkroppen utsätts för en våldsam och även morbida behandling.

Artikeln bidrar till forskningsfältet kulturella djurstudier och aktualiserar frågor om hur vi människor förhåller oss till djur och hur mellanartsliga relationer byggs upp. Analysen visar även hur det affektiva skapar spänningar, konflikter och gränser mellan det mänskliga och det djuriska där det antropocentriska förhållningssättet träder starkt fram. Fästingens äcklighet är kulturellt uppbyggd och inlärd. Vi lär oss att undvika det okända och det farliga och det som upplevs som äckligt och frånstötande. Fästingar saknar karisma i våra ögon och likställs med så kallade skräpdjur och invasiva arter – med anomalier som varken anses hör hemma i naturen eller i kulturen. En fästing på kroppen eller i hemmet – till och med i naturen – är en fästing i fel kontext. Frågan om huruvida fästingen är äcklig och hur äcklig den är, är därmed inte en enbart en fråga om en känsla och vad denna känsla gör med oss. Frågan om fästingens äcklighet aktualiserar samhällsrelaterade frågor om människans påverkan, makt och ansvar i förhållande till andra arter och världen vi delar med dem.

Källor och litteratur

Opublicerade

Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, SLS Arkiv

Frågelista 2342 ”Fästingtider hej-hej” 2019

Helsingfors, Finska litteratursällskapet i Finland, SKS Arkiv

Frågelista ”Punkit tulevat!” (sv. Fästingarna kommer!) 2019

Publicerade

Ahmed, Sara 2004. *The cultural politics of emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Arrindell, Willem A. 2000. “Phobic Dimensions: IV. The Structure of Animal Fears.” *Behaviour Research and Therapy* 38, s. 509–530.

Berglund, Sara 2006. *Vägen till vinnarcirkeln: travhästen och dess människor mellan sport och spel*. Lund: Lunds universitet.

Charles, Nickie & Aull Davies, Charlotte 2011. “My Family and Other Animals: Pets as a Kin”. Bob Carter & Nickie Charles (red.). *Human and Other Animals*. London: Palgrave Macmillan.

Douglas, Mary 2001 (1966). *Purity and danger. An analysis of concept of pollution and taboo*. London: Routledge.

Ekström, Simon 2017. *Humrarna och evigheten: Kulturhistoriska essäer om konsumtion, begär och död*. Göteborg/Stockholm: Makadam.

Ekström, Simon & Kaijser, Lars (red.) 2018. *Djur. Berörande och kulturella smärtpunkter*. Stockholm/Göteborg: Makadam.

Estrada-Peña, Agustin et al. (eds.) 2017. *Ticks of Europe and North Africa: A guide to species identification*. Springer Cham. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-63760-0>

Fenske, Michaela & Tschofen, Bernhard 2020. *Managing the return of the wild. Human Encounters with Wolves in Europe*. London & New York, New York: Routledge.

Frykman, Jonas & Povrzanovic Frykman, Maja. 2016. ”Affect and Material Culture. Perspectives and Strategies.” *Sensitive objects: Affect and material culture*. Lund, Sweden: Nordic Academic Press, s. 9–30.

- Guglielmone, Alberto A. et al 2013. *The Hard Ticks of the World: (Acari: Ixodida: Ixodidae)*. Springer Dordrecht. <https://doi.org/10.1007/978-94-007-7497-1>
- Göransson, Michell 2017. *Ätbara Andra*. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Haraway, Donna 2008. *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hagelstam, Sonja & Lillbroända-Annala, Sanna 2020. "Människor och djur. Kulturella perspektiv på arter i samspel." *Budkavlen*, årgång 99, 1–10.
- Hörnfeldt, Helena 2018. "Skrämmande djur. Kulturella aspekter på zoofobi." *Djur. Berörande möten och kulturella smärtpunkter*. Göteborg och Stockholm: Makadam, s. 199–229.
- Ingold, Tim 2013. "Prospect." *Biosocial Becomings. Integrating Social and Biological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 1–21. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139198394>
- Ingridsdotter, Jenny & Silow Kallenberg, Kim 2020. "I magen på en häst. Mellanartsliga relationer som civilisationskritik." *Budkavlen*, årgång 99, s. 34–62.
- Ingström, Pia 2014. *Känslor äger rum: Liv i hem, stuga och villa*. [Helsingfors]: Schildts & Söderströms.
- Joy, Melanie 2014. *Varför vi älskar hundar, äter grisar och klär oss i kor. En introduktion till karnismen*. Stockholm: Karneval.
- Kaika, Maria 2004. "Interrogating the Geographies of the Familiar: Domesticating Nature and Constructing the Autonomy of the Modern Home." *International Journal of Urban and Regional Research* 28(2), s. 265–286.
- Kellert, Steven R. 1993. "Values and Perceptions of Invertebrates." *Conservation Biology* 7(4), s. 845–855.
- Kjær, Sarah Holst 2009. *Sådan Er Det at Elske: En Kulturanalyse Af Parforhold*. København: Museum Tusulanum.
- Linell, John D.C. & Alleau, Julien 2015. "Predators that kill humans. Myth, reality, context and the politics of wolf attacks on people." *Problematic wildlife*. Springer: Cham, s. 357–371.
- Lorimer, Jamie 2015. *Wildlife in the Anthropocene: Conservation after nature*. Minneapolis, Minnesota; London, [England]: University of Minnesota Press.

- Lorimer, Jamie 2007. "Nonhuman charisma." *Environment and Planning D: Society and Space*. Vol 25, s. 911–932.
- Lundquist, Elin 2018. *Flyktiga möten: Fågelskådning, epistemisk gemenskap och icke-mänsklig karisma*. Stockholm: Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap, Stockholms universitet.
- Lähdemäki, Heta 2020. *Susien paikat. Ihminen ja susi 1900-luvun Suomessa*. Jyväskylän yliopisto: Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 127.
- Löfgren, Orvar 1985. "Our friends in nature. Class and animal symbolism." *Ethnos. Journal of Anthropology*, 50 (3–4).
- Malamud, Randy 2013. Johnson, P. D. & Nagy, K. (eds.). *Trash animals: How we live with nature's filthy, feral, invasive, and unwanted species*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Marander-Eklund, Lena. 2014. *Att vara hemma och fru: En studie av kvinnligt liv i 1950-talets Finland*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Marvin, Garry och Susan McHugh 2014. *Routledge Handbook of Human-Animal Studies*. Milton Park, Abingdon: Taylor and Francis.
- Massumi, Brian 1995. "The Autonomy of Affect." *Cultural Critique*, 31, s. 83–109.
- McGregor, Andrew 2020. "'Killable.' An A to Z of Shadow Places Concepts." 5f8e83c1c7a0c28eadb015ba_Killable - Andrew McGregor (Final Proof).pdf (webflow.com), (23.3.2022).
- Mehiläinen 2022, "Puriko punkki? Vältä virheet, toimi nopeasti ja kirjaa puremakohta ylös." <https://www.mehilainen.fi/lehdistotiedotteet/puriko-punkki-valta-virheet-toimi-nopeasti-ja-kirjaa-puremakohta-ylös> (13.3.2022).
- Miller, Susan B. 2004. *Disgust. The gatekeeper emotion*. London: The Analytic Pre.
- Moore, Lisa Jean & Kosut, Mary 2014. "Among the colony: Ethnographic fieldwork, urban bees and intra-species mindfulness." *Ethnography*, 15(4), s. 516–539.
- Människor och fästingar under antropocen. <https://sites.utu.fi/huti/sv/> (10.9.2022)
- Nilsson, Bo 2022. "Om offentliga toaletter. Äckel som kulturell logik och distansering som strategi." *Budkavlen*, årgång 101.

- Power, Emma R. 2007. "Pests and Home-making: Depictions of Pests in Homemaker Magazines." *Home Cultures*, vol. 4 (3), s. 213–236.
- Puutiaistutkimus, Turun yliopisto. <https://sites.utu.fi/puutiaiset/sv/> (31.3.2022)
- Räsänen, Tuomas et al. 2020. *Kanssakulkijat: Monilajisten kohtaamisten jäljillä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Schmitz, Sigrid & Ahmed, Sara 2014. "Affect/Emotion: Orientation Matters. A Conversation between Sigrid Schmitz and Sara Ahmed." *FZG*, 2-1014, s. 97–108.
- Sherfey, Paul 2020. "Odlia tillsammans. Att rädda världen och skapa ett "bi-tydelsefullt" liv." *Budkavlen*, årgång 99, s. 144–169.
- Strandén-Backa, Sofie 2020. "'Bara en fot och en känga.' Vargdödade barn i Finland i folktradition och mediematerial." *Budkavlen*, årgång 99, s. 63–89.
- Takula, Mia 2020. *Susien mailla*. Jyväskylä: Docendo.
- THL 2022, https://thl.fi/documents/533963/1449651/Puutiaiset+ja+taudit+esite_28.6.2016.pdf/66c00783-1b8f-4487-939f-aa5c26c459be (30.3.2022)
- Thrift, Nigel 2008. *Non-representational theory: Space, politics, affect*. London; New York: Routledge.
- Vauva.fi
"Täyteen syönyt punkki sisätiloissa", 22.5.2016
"Varoitusta! Nuori nuori punkki (nymfi) voi olla vain 1 millimetrin pituinen", 28.5.2018
"En jaksa punkkihysteriaa", 30.4.2019
- Videngar, Angela Becarra 2013. *Fictions of Destruction. Post-1945 Narrative and Disaster in the Collective Imaginary*. The Department of Comparative Literature: Stanford University.
- Wetherell, Margaret 2012. *Affect and emotion: A new social science understanding*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

Noter

1 Sanoma Media Finland Oy modererar inga inlägg eller kommentarer utan de publiceras som sådana. Alla skribenter bör dock följa deras allmänna regler för god diskussionspraxis (vauva.fi 2020). Det krävs ingen registrering för att publicera ett inlägg i forumet där ämnet är fritt, men däremot krävs registrering för de flesta av diskussionsforumen. Trots detta kan man förbli anonym i sina kommentarer. Vem som helst kan även starta en ny diskussionstråd eller skriva en kommentar i en redan existerande diskussion. En huvudtråd kan bestå av flera diskussionstrådar där diskussionsdeltagare kommenterar varandras kommentarer. Materialet som analyseras är därmed offentligt och ur forskningsetisk synvinkel är det inte möjligt att spåra vem som skrivit och kommenterar vad. Eftersom diskussionerna på vauva.fi pågår på finska har jag översatt citaten till svenska.

Summary

This article focuses on why ticks evoke disgust and how this strong emotion makes us react and act in different ways. By feeding on us and our companion animals ticks cross the line of privacy and intimacy. By focusing on what disgust as an emotion does, it is possible to detect and analyze affective responses related to body and space. The strong emotional reactions caused by ticks create imbalance and loss of control in our everyday lives. In the efforts of re-creating order and control various practices are activated. These practices become ritualized, reoccurring routines during the tick season that last from early Spring until late Autumn. The practices also involve order-inducing behavior and distancing practices to keep the body and the space around us tick-free. The approach to ticks is anthropocentric, where the human body is protected against ticks while the body of the tick is subjected to violent and morbid treatment.

The research material for this article consists of questionnaires and media material, through which an in-depth understanding of the relationship of humans, ticks and companion animals can be reached. This article can be seen as a contribution to the research field of Human-Animal Studies by raising questions about how humans relate to animals and how interspecies relationships are built. The affective responses to ticks create tensions, conflicts and boundaries between humans and non-humans. Disgust is culturally constructed and driven, and we learn to avoid the dangerous and the unknown. The lack of a certain tick charisma equalizes ticks with so called trash animals and invasive species, who are neither considered belonging in nature or culture. Therefore, the question of ticks as disgusting is not merely a question of an emotional reaction and what this emotion does with us. Instead, the question brings forth existential and societal dilemmas about the influence, power and responsibility of humans in multispecies relations.

Keywords: tick, disgust, body, affect

Nyckelord: fästing, äckel, kropp, affekt